ગુજરાતી ભાષાની જોડણીમાં સુધારા કરવા માટે
કાર્યપધ્ધતિ નિયમો નક્કી કરવા અંગે.

ગુજરાત સરકાર,
શિક્ષણ વિભાગ,
ઠરાવ ક્રમાંકઃ- પરચ-૧૫૨૦૦૦-એમ-૧૮-૨,
સચિવાલય, ગાંધીનગર.
તારીખઃ- ૯ -૧૧-૦૧.

વંચાણે લીધો :-(૧) ગુજરાત વિધ્યાપીઠ ધ્વારા પ્રકાશિત સાર્થ ગુજરાતી જોડણી કોશ.
(૨) શિક્ષણ વિભાગનો તા. ૨.૭.૦૧નો ઠરાવ ક્રમાંકઃ- પરચ-૧૫-૨૦૦૦-એમ-૧૮-૨.

ઠ રા વ :-

ગુજરાત વિધ્યાપીઠ ધ્વારા પ્રકાશિત **સાર્થ** ગુજરાતી જોડણીકોશ અનુસાર ગુજરાતી ભાષામાં જોડણી કરવામાં આવી રહી છે. દરમ્યાનમાં ગુજરાતી ભાષાની જોડણીને હજુ પણ વધુ સરળ બનાવવા માટે સરકારશ્રીમાં અનેક રજૂઆતો થયેલ એટલે તે અન્વયે જોડણી સુધાર સમિતિની રચના શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીના અધ્યક્ષપદે ઉપર ક્રમાંકઃ(૨)માં દર્શાવેલ ઠરાવથી કરવામાં આવેલ. આ સમિતિએ ગુજરાતી ભાષાની જોડણી માટે સાર્થ જોડણીકોશને જ આધારભૂત અને સર્વમાન્ય ગણેલ છે. તદઉપરાંત ગુજરાતી ભાષાની જોડણી માટે સામેલ પરિશિષ્ઠ-૧ **નિષ્કર્ષરૂપ જોડણી** વ્યવસ્થા માં દર્શાવ્યા મુજબ થાય તેમ સરકારશ્રીએ ઠરાવેલ છે. આથી રાજયમાં તમામ પ્રકારના વ્યવહારમાં જેમાં ગુજરાતી ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તેમાંઉપર દર્શાવેલ નિષ્કર્ષરૂપ જોડણી વ્યવસ્થા અનુસાર ગુજરાતી શબ્દોની જોડણી થાય તેનું ધ્યાન રાખવા રાજયના ગુજરાતી પ્રેમી લાગતા-વળગતા સર્વેજનોને જણાવવાનું ઠરાવવામાં આવે છે.

ગુજરાતના રાજયપાલશ્રીના હુકમથી અને તેમના નામે,

(આર. બી. ધંધૂકીયા)
ઉપસચિવ,
શિક્ષણ વિભાગ.

નિષ્કર્ષરૂપ જોડણી વ્યવસ્થા

જોડણી વિશે એક ચોક્કસ સ્વરૂપ સ્થિર થયું છે એને આંચ ન આવે અને જોડણીમાં શક્ય એટલી એકવાક્યતા જળવાય એ માટે આ અંગે નીમેલા વિદ્વાનો પાસેથી અભિપ્રાયો જાણી, એમના નિર્બાધ અભિપ્રાયોને લક્ષમાં રાખી ~~સમિતિએ~~ ઠરાવેલ છે સર્વસંમતિથી જોડણી અંગે લીધેલા મહત્ત્વના નિર્ણયો નીચે મુજબ છે :

૧. અન્યભાષાના શુદ્ધ (તત્સમ) શબ્દોની જોડણી

(૧) સંસ્કૃત, અરબી, ફારસી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષાના શુદ્ધ શબ્દોની જોડણી ગુજરાતી ભાષામાં જાણીતા ઉચ્ચારણોને ધ્યાનમાં રાખી મૂળ પ્રમાણે કાયમ રાખવી.

સંસ્કૃતનાં રૂપો પ્રત્યય વિનાનાં પહેલી વિભક્તિ એકવચનમાં જ નોંધવાં. ઉદા. સંમતિ, મતિ. એ જ રીતે ગુરુ, કવિ, નીતિ, શાંતિ, નિધિ, સ્થિતિ, શ્રીયુત, પાશ્ચાત્ય, પૌરસ્ત્ય, પ્રામાણિક, કર્તા, પિતા, વિદ્યાર્થી, હસ્તી, યશસ્વી, મનસ્વી, વિદુષી, ભગવતી, શ્રીમતી, સુદિ, વદિ; આગાહી, અમીરી, ઉર્દૂ, કાજુ, કાબુલી, [illegible], કીમતી, ખૂબી, ગિરો, ચાકૂ, જાદૂ, જાસૂસી, તંબૂ, તૂતી, તૈયારી, દારૂ, દાવુદી, પીલુ, બાજૂ, રજૂ, રૂબરૂ; મ્યુનિસિપાલિટી, કમિટી, યુનિવર્સિટી વગેરે.

(૨) જેને છેડે વ્યંજન હોય તેવા શબ્દો ગુજરાતી પ્રત્યય લેતા હોય એઓને અકારાંત ગણીને લખવા : જગત, વિદ્વાન, ભગવાન, પરિષદ, સંસદ, ધનુષ, આશિષ, આયુષ, અકસ્માત; અકીક, અજબ, અંગૂર, અંજીર, આલિશાન, ઇજાર, ઇમારત, ઇલાજ, કબૂતર, કબૂલ, કસૂર, કાનૂન, કૂચ, કોશિશ, કોહિનૂર, ખુદ, ખૂન, [illegible], ચાબુક, જરૂર, જાસૂસ, ઝનૂન, તવારીખ, તારીખ, દસ્તૂર, દીવાન, દીવાલ, સાબિત, અપીલ, કોર્ટ, કેબલ, [illegible], [illegible], સ્કૂલ, બુક, ડૉક્ટર, સ્ટેશન, વગેરે.

પશ્ચાત્, કિંચિત્, અર્થાત્, ક્વચિત્, સાક્ષાત્, અકસ્માત્ જેવા શબ્દો એકલા આવે ત્યારે એ જેમ છે તેમ વ્યંજનાંત લખવા, પણ એ શબ્દો પછી 'જ' કે 'ય' અવ્યયો આવે ત્યારે સ્વરાંત લખવા. જેમ કે, ક્વચિત જ, સાક્ષાત જ [illegible]

૨. વિકાર પામેલા (તદ્ભવ) શબ્દોની જોડણી

(૩) તદ્ભવ શબ્દોને છેડે આવતા અનનુનાસિક ઈ કે અનુનાસિક ઈં દીર્ઘ કરવા.

ઉદા. કીકી, કીડી, સીડી, કઢી, ચમચી, કડછી, જુગારી, અહીં, જહીં, તહીં, ક્યહીં, કહીં, નહીં, મહીં

તદ્ભવ શબ્દોને છેડે આવતા અનનુનાસિક ઉ કે અનુનાસિક ઉં હ્રસ્વ કરવા.

ઉદા. અગાઉ, ખેડુ, ગાઉ, ગોખરુ, ટાપુ, રખડુ, ખીસું, ટીપું, ધીમું, કૂંડું, ઊજળું, [illegible]

માત્ર એકાક્ષરી શબ્દોનો ઉપરના નિયમમાં અપવાદ કરવો. એકાક્ષરી શબ્દોમાં અનુનાસિક ઊં નો વિકલ્પ લખવો. જેમ કે, જુ-જૂ, છુ-છૂ, થુ-થૂ, હુ-હૂ, ભુ-ભૂ, ભુ-ભૂ, રૂ-રૂ

(૪) અનુનાસિક ઈં અને ઊં

શબ્દમાં અંત્ય ઈં ના અપવાદે કોઈ પણ સ્થાને આવતા ઈં નો વિકલ્પ કરવો.

ઉદા. ઈંટ, ઈંઢ, નીંદર, ઢીંચણ, હીંચકો, ચીંદરડી, મીંચામણાં પરંતુ અહીં, નહીં, જહીં, તો નહીં-નહિના વિકલ્પ 'નહિ' તત્સમ ગણાવી.

શબ્દમાં છેલ્લા સિવાયનાં બધાં જ સ્થાનોએ ઊં નો વિકલ્પ કરવો.

ઉદા. ઊંધ-ઉંધ, થૂંક-થુંક, ઊંચાણ-ઉંચાણ, ઘૂંઘટ-ઘુંઘટ, મૂંઝવણ-મુંઝવણ, લૂંટાલૂંટ-લુંટાલુંટ, ગૂંછળિયાળું-ગુંછળિયાળું, ફૂંદિયામણ-ફુંદિયામણ

(૫) જોડાક્ષરથી જ્યાં આગલા સ્વરને ધક્કો લાગતો હોય ત્યાં, અર્થાત્ જોડાક્ષર પૂર્વેના અક્ષરમાં આવતા ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા. ઉદા. કિલ્લો, બિલ્લો, ઇજ્જત, કિસ્મત; કુસ્તી, સુસ્તી, ઉમ્મર, [illegible], [illegible], પિસ્તાળીસ, [illegible], કિંમત, હિંગાટોળી

(૬) બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉપાંત્ય ઈ કે ઊ દીર્ઘ લખવા. (બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉપાંત્ય એટલે અંત્યાક્ષરની પૂર્વેનો)

ઉદા. ઈજા, ખીજ, ચીસ, જીભ, ઠીક, ભીનું, દીવો, પીઠી, કૂવો, ચૂડી, જૂઠ, ધૂળ, ભૂખી, સૂડી, કૂંડું, સૂકું

અપવાદ : જ્યાં વ્યુત્પત્તિને કારણે કે રૂઢિને લીધે જોડણી જુદી થતી હોય તેવા શબ્દોમાં હ્રસ્વ લખવા.

ગિની, ચિટ, ટિન, ટિપ, ઉર્દૂ, ઉર્સ, ફુળ, ખુશ

ત્રણ અક્ષરના શબ્દોમાં મધ્યાક્ષરમાં હ્રસ્વ - દીર્ઘ અક્ષરોને ધ્યાનમાં રાખી જોડણી કરવી.

(ક) ઉપાંત્ય કે મધ્યાક્ષર દીર્ઘ હોય ત્યારે પ્રથમાક્ષરમાં ઈ કે ઉ હ્રસ્વ કરવા.

ઉદા. ઇજારો, કિનારો, જિરાફ, મિનારો, હિલોળો, ઉચાટ, ઉધાર, ઉનાળો, કુહાડો, સુથાર, લુહાર

(ખ) ઉપાંત્ય કે મધ્યાક્ષર હ્રસ્વ હોય તો પ્રથમાક્ષરમાં ઈ કે ઊ દીર્ઘ કરવા.

ઉદા. કીચડ, ખીજડો, દીવડો, પીપળ, લીમડો, હીંજડો, ઊધઈ, કૂકડો, ખૂમચો, ફૂટકો, ભૂસકો, સૂરજ

અપવાદ : અહીં પણ વ્યુત્પત્તિ કે રૂઢિને કારણે જ્યાં જુદી જોડણી થાય છે તેને અપવાદ ગણવો; જેમ કે ઉપર, ગુગળી, કુરતું, ટુચકો, કુમળું જેવા.

(ગ) ચાર કે ચારથી વધુ અક્ષરવાળા શબ્દોમાં જો એ એક જ ઘટકના કે પ્રાથમિક શબ્દો હોય ત્યાં પ્રથમાક્ષરમાં ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા; જેમ કે, ઇમારત, ખિસકોલી, ઉધરસ, ઉપરાંત, કુરબાન, ગુજરાત, જુમેરાત.

ત્રણ અને ત્રણથી વધુ અક્ષરવાળા શબ્દોમાં અપવાદ કે વિકલ્પ.

બે કે ત્રણ અક્ષરના પ્રાથમિક શબ્દોને પ્રત્યયો લાગતાં કે સામાસિક બનતાં અને દ્વિરુક્ત પ્રયોગોમાં પ્રાથમિક શબ્દો ત્રણ કે ત્રણથી વધુ અક્ષરોના બને ત્યાં પ્રાથમિક શબ્દ કે મૂળ અંગની જોડણી વિકલ્પે કરવી.

ઉદા. રીસાળ-રિસાળ, મૂછાળો-મુછાળો, ખીચડીયું-ખિચડીયું, થીગડીયું-થિગડીયું, ધૂધરિયાળ-ઘુઘરિયાળ

(૭) શબ્દના ઉચ્ચારણમાં કોઈપણ સ્થાને 'ય' શ્રુતિ આવતી હોય ત્યાં પૂર્વેનો ઈ હ્રસ્વ કરવો.

ઘોડિયું, ઢોળિયું, અડિયું, માળિયું, ધોતિયું, પિયર, મહિયર, અડિયલ, ફરજિયાત, લખિયાત, વાતિયાત.

નીચેના અપવાદો દૂર કરવા અને એમની જોડણી કૌંસ બહાર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કરી લેવી.

(પીયો) પિયો, (પીયળ) પિયળ, (ચીયો) ચિયો રૂપ સ્વીકારવાં.

(૮) ભૂતકૃદંતના 'એલું' પ્રત્યયવાળાં રૂપોમાં જોડણી નીચે મુજબ કરવી :

ગયેલું, જોયેલું, થયેલું, મુકાયેલું, લખવાયેલું, ધોયેલું, ખોયેલું, ખોવાયેલું વગેરે.

વ્યંજનાંત અંગોમાં 'એલું' જ રહેશે :

કરેલું, બોલેલું, આવેલું, જણાવેલું, જાણેલું વગેરે

(૯) ઐ-ઔ સંયુક્ત સ્વરો અને અઈ-અઉ સ્વરયુગ્મોના લેખનમાં સાવધાની રાખવી.

પૈસો, પૈડું, ચૌદ, રવૈયો, ગવૈયો એ શિષ્ટ છે. તો પાઈ, પાઉંડ, ઘઉં, જાઉં, થઉં વગેરે શિષ્ટ છે.

(૧૦) 'હ' શ્રુતિ

તદ્ભવ શબ્દોમાં જ્યાં હકાર સંભળાતો હોય ત્યાં પૂર્વેના વ્યંજનમાં 'અ' ઉમેરી જોડણી કરવી. 'હ' શ્રુતિ એ સ્વરનું મર્મરત્વ છે. વાસ્તવમાં તો સ્વર જ મહાપ્રાણિત હોય છે. 'હ' જ્યાં દર્શાવવો હોય ત્યાં જુદો પાડીને લખવો કે બિલકુલ ન દર્શાવવો. 'હ' ને આગલા અક્ષર સાથે બ્હેન, ત્હારું જેવાં રૂપે ક્યારેય ન જોડવો; જેમ કે, બ્હેન નહીં પણ બહેન. એ જ રીતે વહાણું, વહાલું, પહોળું, મહાવત, શહેર, મહેરબાન, મહાવરો, મહોલ્લો. મહોર અને કહે, રહે, જેવાં રૂપો લખવાં. ઉપરાંત મારું, તારું, અમારું, તમારું, તેનું, એનું, નાનું, બીક, સામું, ઊંનું, મોર, ત્યાં, જ્યારે, ત્યારે, વગેરે આ પ્રમાણે લખાય છે એમ લખવાં.

(૧૧) જોડાક્ષરમાં અલ્પપ્રાણ+મહાપ્રાણ કે મહાપ્રાણ+મહાપ્રાણ એમ વિકલ્પે જોડણી કરવી :

પત્થર-પથ્થર, ઝબ્બો-ઝભ્ભો, ચિઠ્ઠી-ચિઠ્ઠી, ચોક્ખું-ચોખ્ખું, અચ્છેર-અછ્છેર, પચ્છમ-પછ્છમ

(૧૨-ક) શબ્દારંભે શ/સ નો સ્થાનફેર અર્થભેદક હોઈ જ્યાં જે ઘટક હોય ત્યાં તે ઘટક જ લખવું.

જેમ કે, શાલ/સાલ, શાળા/સાળા, શાર/સાર

જ્યાં શ-સ નો વિકલ્પ હોય ત્યાં બંને રૂપો સ્વીકારવાં.

અગાશી-અગાસી, ઉજાશ-ઉજાસ, ઓશરી-ઓસરી, કપાશિયો-કપાસિયો, જશોદા-જસોદા, વીશ-વીસ, ત્રીશ-ત્રીસ.

પચીશ-પચીસ, પચાશ-પચાસ, ઍંશી-ઍંસી વગેરે.

[illegible] જા/ઝ નો વિકલ્પ સ્વીકારવો :

સાંજ-સાંઝ, મજા-મઝા, સમજ-સમઝ

[illegible] વિશે-વિષેમાંથી માત્ર 'વિશે' જ રાખવું.

[illegible] ભાષામાં જેમ તત્સમ અને તદ્ભવ બંને રૂપો માન્ય છે તેમ પ્રેરક માટેનાં - રાવ - ડાવ, આર-આડ, રૂપો વિકલ્પે રાખવાં. ઉદા. કહેવરાવ-કહેવડાવ, ગવરાવ-ગવડાવ, બેસાર-બેસાડ

ઉપરાંત,

લીમડો-લીંબડો, આમલી-આંબલી, ચીબરી-ચીબડી, ચીથરું-ચીંથડું, આફૂસ-હાફૂસ વગેરે બંને રૂપો ચાલુ રાખવાં.

[illegible] ક્રિયાપદોનાં મૂળ અંગો ઉપરથી પ્રેરક, કર્મણિ કે ભાવે પ્રયોગનાં અંગો સિદ્ધ થાય ત્યારે મૂળ અંગોની જોડણી બદલાય. ક્રિયાપદના મૂળ અંગ તરીકે 'વું' પ્રત્યય સિવાયનું રૂપ જ હોય. ઊગ-ઉગાડ, ઊઠ-ઉઠાડ, કૂદ-કુદાવ, મૂક-મુકાવ, ઊઘડ-ઉઘાડ, ઊતર-ઉતાર, ઊખડ-ઉખેડ, ઊઘલ-ઉઘલાવ, કર્મણિ-ભાવેનાં ઉગાય, ઉઠાય, કુદાય, મુકાય, ઉઘાડાય જેવાં રૂપો બને છે.

જીવ. દીપ, પૂજ અને પીડ એ ધાતુઓનાં તેમ કબૂલનાં રૂપો ઉપરની વ્યવસ્થામાં ગોઠવી લેવાં.

કૃદંત રૂપોમાં પ્રત્યય જેને લાગ્યો હોય તે મૂળ કે સાધિત અંગની જોડણી જ રાખવી; જેમ કે,

ભૂલનાર, મૂકનાર, ભુલાવનાર, મુકાવનાર, ભૂલેલું-ભુલાયેલું, મૂકેલું-મુકાયેલું, મૂક્યું-મુકાયું, ભૂલ્યું-ભુલાયું (ભૂલશે-ભુલાશે)

સહી/-

(કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી)

અધ્યક્ષ

ગુ. જો. સુ. સમિતિ

તા. ૧૨.૭.૨૦૦૧.